

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษยและประเทศชาติ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่คอยค้ำจุนความเจริญในทุกๆด้านของมนุษย์ จะเห็นได้ว่าประเทศใดที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และประชาชนรู้จักหลักวิธีการอนุรักษ์หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นๆอย่างชาญฉลาดแล้ว ประเทศนั้นมักจะประกอบไปด้วยประชาชนที่มั่งคั่งสมบูรณ์มีความเป็นอยู่สุขสบาย ตรงกันข้ามกับประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติหรือประชาชนไม่รู้จักวิธีการอนุรักษ์ ปล่อยให้ทรัพยากรธรรมชาติต้องสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ ในไม่ช้าประชาชนของประเทศนั้นก็จะต้องพบตัวเองต้องเผชิญกับความตกต่ำทางเศรษฐกิจ มาตรฐานการครองชีพจะถูกระทบกระเทือน ความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ ก็จะตามมา ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ดังกล่าวที่ว่า ในน้ำมีปลาในนามีข้าว แต่ถ้าประชาชนยังใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ประหยัดและขาดหลักการอนุรักษ์แล้ว อนาคตของประเทศก็จะตกอยู่ในฐานะที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง นิวัติ เรื่องพานิช (2542)

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง มนุษย์และสัตว์ต่างๆ ได้อาศัยป่าไม้เป็นปัจจัยดำรงอยู่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย และที่หลบภัยสำหรับสัตว์ ในขณะที่มนุษย์ได้ใช้ไม้ตลอดจนสิ่งต่างๆ ซึ่งเกิดจากป่านำมาใช้อำนวยประโยชน์ในการดำรงชีวิตอันได้แก่ ปัจจัย 4 นอกจากนี้ยังได้รับประโยชน์ทางอ้อมอีกมากมาย เช่น การช่วยป้องกันน้ำท่วม ช่วยซึมซับน้ำและช่วยปรับสภาพแวดล้อมเป็นต้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทรัพยากรป่าไม้ได้ถูกนำมาใช้ในรูปแบบและวิธีการต่างๆ จนเกินกำลังการผลิตของป่า ทำให้ป่าขาดสภาพความสมดุลส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอื่นไปด้วย

ในปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ของประเทศได้เกิดปัญหาวิกฤตที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะในรอบทศวรรษที่ผ่านมา การลดลงอย่างรวดเร็วของปริมาณพื้นที่ป่าในประเทศไทย นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาการขาดความสมดุลของระบบนิเวศน์ การชะล้างผิวน้ำดิน ความแปรปรวนของภูมิอากาศ ปัญหาน้ำท่วม ความแห้งแล้ง และการลดต่ำลงของผลิตผลในภาคเกษตร การแย่งชิงผลประโยชน์จากป่าไม้ ความล้มเหลวในการดำเนินนโยบายของรัฐต่อการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ ด้วยเหตุนี้เองปัญหาป่าไม้จึงเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องได้รับการพิจารณาและแก้ไขอย่างเหมาะสมโดยเร็ว ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า (2541) จากการสำรวจเนื้อที่ป่าไม้

ในปี พ.ศ.2504 พบว่าประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าไม้อยู่ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53 ในปี พ.ศ.2539 ปรากฏว่ามีเนื้อที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียง 80 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 25 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ แสดงว่าในช่วงเวลา 35 ปีที่ผ่านมา มีป่าไม้ถูกทำลายไปทั้งสิ้นกว่า 90 ล้านไร่ หรือในอัตราเฉลี่ยประมาณ 3 ล้านไร่ต่อปี ป่าไม้ของประเทศไทยที่เสียหายอยู่ในเวลานี้มีสาเหตุมาจากการเพิ่มของจำนวนประชากร การลักลอบโค่นและเผาทำลายป่าในบริเวณต้นน้ำลำธารเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การทำลายป่าเพื่อต้องการที่ดินเพื่อการเกษตร การตัดไม้เพื่อทำฟืน เผาถ่าน และการลักลอบตัดไม้มีค่าแปรรูปเพื่อทำการค้าหรือใช้สอยส่วนตัว นวัตกรรม เรื่องพานิช (2542)

จังหวัดลำปาง นับว่าเป็นพื้นที่อีกแห่งหนึ่งในประเทศไทยที่มีวิกฤตทางด้านสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะการเสื่อมโทรมและลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาด้านมลภาวะต่างๆ การสูญเสียคุณภาพของธรรมชาติ ความขัดแย้ง การแย่งชิงผลประโยชน์ ปัญหาความยากจน เหล่านี้จะนำไปสู่การสร้างและสะสมความรุนแรง และท้ายที่สุดก็จะเกิดความล่มสลาย จึงจำเป็นต้องหาวิธีเพิ่มผลผลิตของป่าในเนื้อที่ป่าที่เหลืออยู่ให้อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ประเทศและประชาชน

ท่ามกลางวิกฤตดังกล่าว ชุมชนบ้านกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงได้ให้ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ โดยมีการอนุรักษ์ป่า มีการใช้ประโยชน์จากที่ดิน น้ำ และป่าได้อย่างผสมกลมกลืน ช่วยอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่า รักษาสังคมป่าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและแนวทางการผลิตของตนเองได้อย่างเหมาะสม ซึ่งแตกต่างจากชุมชนหรือหมู่บ้านอื่นๆ ที่มีแนวความคิดในการทำลายป่าและไม่อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่างๆตามมา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงสนใจว่าชุมชนชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงมีการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชนอย่างไร มีฐานอำนาจการจัดการอย่างไร ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างไร ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ตลอดจนชุมชนได้เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรป่าไม้กับองค์กรเอกชน ชุมชน รัฐ อย่างไร เพื่อจะได้เป็นแนวทางพัฒนาให้แก่หน่วยงานป่าไม้และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาชุมชน อีกทั้งยังสามารถลดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับรัฐ และเป็นรูปแบบในการดำเนินการวางแผนการใช้ประโยชน์เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่างๆ ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชนนั้นๆ หรือจะทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านดง อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในพื้นที่ศึกษา
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของฐานอำนาจและเครือข่ายในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในพื้นที่ศึกษา

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงสภาพปัจจุบันเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านกลาง หมู่ที่ 5 อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง โดยศึกษาถึง

1.3.1.1 การจัดการทรัพยากรป่าไม้

- ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม ประเพณี กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ การกำหนดคบทลงโทษ
- สิทธิและกรรมสิทธิ์
- การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชุมชน
- การแบ่งปันผลประโยชน์
- การบำรุงรักษา การฟื้นฟูสภาพป่าไม้
- การกำหนดความรับผิดชอบของชุมชน
- การทำไร่ การตัดไม้ การเก็บหาของป่า
- นโยบายชุมชน การวางแผน การจัดองค์กร การจัดสรรบุคคล การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การเสนอรายงาน การงบประมาณ

1.3.1.2 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้

ก.ทางตรง

- สร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย
- แหล่งเชื้อเพลิง
- แหล่งอาหาร
- แหล่งสมุนไพร
- เก็บหาของป่า
- การเลี้ยงสัตว์

ข. ทางอ้อม

- บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ
- ป้องกันการชะล้างทำลายของดิน
- บรรเทาอุทกภัย
- เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
- เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
- ทำให้มีความชุ่มชื้น น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี

1.3.1.3 การใช้ฐานอำนาจและเครือข่ายในการจัดการ และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

- รัฐ (กรมป่าไม้)
- องค์กรเอกชน NGOs
- เครือข่ายผสมผสาน (รัฐ+ชุมชน, รัฐ+ชุมชน+เครือข่าย)

1.3.2 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษาวิจัย

พื้นที่ศึกษาวิจัย ได้แก่ บ้านกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านคง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นตัวแทนในการศึกษา เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่หมู่บ้านในการศึกษา คือ หมู่บ้านพื้นที่เป็นหมู่บ้านชาวไทยกระเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภูเขาสูง เป็นพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

1. การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การดำเนินงานตามประเด็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยพิจารณาจากด้านต่างๆ คือ (1) การแบ่งปันผลประโยชน์ (2) สิทธิและกรรมสิทธิ์ (3) การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง (4) การบำรุงรักษา การฟื้นฟูสภาพป่าภายในชุมชน (5) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ การกำหนดบทลงโทษ (6) การทำไร่ การตัดไม้ การเก็บหาของป่า (7) การกำหนดความรับผิดชอบของชุมชน (8) การวางแผน การจัดองค์กร การจัดสรรบุคคล การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การเสนอรายงาน การงบประมาณ

2. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. **ทรัพยากรป่าไม้** หมายถึง ทรัพยากรต่างๆที่มีอยู่ในสังคมของป่าทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตทั้งหลายหรือไม่ก็ตาม ตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมที่มีผลทำให้ป่าสามารถอำนวยประโยชน์ในทุกๆ ด้านแก่สังคมมนุษย์

4. **ความสัมพันธ์ของเครือข่าย** หมายถึง ระดับความผูกพันในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยกลุ่มคน กลุ่มชุมชน และ/หรือกลุ่ม หน่วยงานของรัฐ โดยประเด็นต่างๆ ดังนี้ (1) การบำรุงรักษา การฟื้นฟูสภาพป่าภายในชุมชน (2) สิทธิและกรรมสิทธิ์ (3) การแก้ปัญหาความขัดแย้ง (4) การกำหนดความรับผิดชอบของชุมชน (5) การกำหนดบทลงโทษ กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ (6) การแบ่งปันผลประโยชน์

5. **ฐานอำนาจ** หมายถึง ฐานอำนาจตามทฤษฎีของเฟรนซ์ และราเวน คือ (1) ฐานอำนาจจากการให้รางวัล อำนาจนี้เกิดจากการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาทในการให้รางวัลกับผู้อื่นผู้ใด มักจะได้รับการยอมรับที่จะสามารถสั่งการให้บุคคลที่ตนมีอิทธิพลในการให้รางวัลทำอะไรๆ ตามความต้องการของตนได้ (2) ฐานอำนาจจากการบังคับหรือลงโทษ อำนาจลักษณะนี้เป็นอำนาจที่มุ่งลงโทษเมื่อบุคคลไม่สามารถบรรลุในสิ่งที่กำหนดขึ้น (3) ฐานอำนาจตามกฎหมาย เกิดจากค่านิยมภายในของบุคคลที่สั่งสมมาจนยอมรับว่าผู้ให้อำนาจมีสิทธิหรืออำนาจอันชอบธรรมที่จะมีอิทธิพลเหนือตน (4) ฐานอำนาจจากการอ้างอิง เกิดจากคุณลักษณะของผู้ใช้อำนาจที่เป็นที่ชื่นชมของบุคคล บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับบุคคลหรือกลุ่มที่มีชื่อเสียงเพื่อให้เกิดการยอมรับ (5) อำนาจในฐานะมีบทบาทเป็นผู้เชี่ยวชาญ เกิดจากความสามารถและมีคุณวุฒิในเรื่องต่างๆ จนเป็นการยอมรับของบุคคลว่าผู้ใช้อำนาจเป็นคนเก่ง มีความสามารถ ใครๆในสังคมต่างยอมรับ

6. **เครือข่าย** หมายถึง เครือข่ายการเรียนรู้ที่แพร่กระจายไปในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยผ่านเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเครือข่าย กลุ่มทางการ กลุ่มไม่เป็นทางการ กลุ่มอาชีพ เป็นต้น

7. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสะสม เรียนรู้เป็นระยะเวลานาน และถ่ายทอดต่อกันมาในการป้องกันหรือแก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างปลอดภัยโดยผ่านกระบวนการทางวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม พิธีกรรม

8. **การจัดการตามกฎหมาย** หมายถึง การจัดการโดยถูกกฎหมายป่าไม้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2984 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535